

Ткачук М. М.

**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЛЕНІВ НАУКОВИХ
ПРИРОДНИЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ**

У другій половині XIX – на початку XX століття в Україні широкого розмаху набула діяльність товариств природознавців, членами яких здебільшого були викладачі, професори вищих навчальних закладів, які зробили помітний внесок у розвиток не лише фізики, біології, математики, хімії тощо і методик їх викладання, а й у популяризацію наукових знань серед широких верств народу, у формування в молоді гуманістичного світогляду, у поступ вітчизняної системи освіти і виховання, в цілому.

Серед членів природничих товариств необхідно назвати, насамперед, О. М. Астряба, М. Ю. Ващенко-Захарченка, Г. Г. Де-Метца, Н. А. Бунге, Є. Н. Дьякова, Я. Н. Жука, Й. Й. Косоногова, К. Ф. Лебединцева, Г. В. Пфейффера, І. І. Рахманінова, М. М. Шіллера, П. А. Тутковського, Лесю Українку та інших, без перебільшення, видатних людей того часу.

Як правило, у статутах товариств був пункт про завдання популяризації науки. В умовах, коли природознавство було виключене з програми багатьох середніх навчальних закладів, члени природничих товариств досліджували актуальні проблеми своїх наук і багатьма шляхами поширювали їх серед різних верств населення, сприяли глибокому вивченню рідного краю, його рослинного і тваринного світу, що зміцнювало наукові основи ведення народного господарства, розвитку виробництва, економіки, пізнанню законів становлення людини.

У кожного товариства сформувалася певна система просвітницьких заходів, яка включала підготовку й організацію публічних лекцій, читання спеціальних курсів з природознавства в середніх і недільних школах, училищах тощо.

Товариства засновували друкарні, відкривали лекторії, видавали популярні книги, організовували професійні з'їзди вчителів, підтримували зв'язки з науковими центрами країн світу, видатними ученими, письменниками, політичними і громадськими діячами, організовували з'їзди дослідників природи і лікарів, експедиції, виставки, музеї, бібліотеки.

Члени природничих товариств України включали у свої просвітницькі цілі та завдання не лише підвищення інтелектуального рівня молоді, інших представників народу, а й розвиток та виховання особистості. Вони сприяли формуванню в підлітків і юнаків любові до рідної землі, краю, поваги до культури свого народу, прагнули пробуджувати і формувати в читачів і слухачів гідність, чесність, правдивість, справедливість, винахідливість та інші моральні і вольові якості. Науковці, викладачі училищ і ліцеїв – члени наукових природничих товариств були глибоко переконані, що істинна освіченість і просвіта облагороджують молоду людину, утримують її від прояву дурних інстинктів, привчають до справедливості і порядку, заставляють свідомо підкорятися праву і закону, у яких має відобразитися правда життя, має заставляти поважати особистість – усе це має поліпшувати побут, поведінку людини. Найголовніше, що вбачали члени наукових товариств в освіті та просвіті молоді – це дати можливість віднайти ті таланти і обдарування, які, як приховані національні багатства, перебувають даремно у народній масі і, які без розумового освітнього поштовху, самі собою не пробуджуються.

Зазначимо високий гуманістичний потенціал роботи Г. Де-Метца «Гармония жизни и школы»: «Я вірю в незаперечність того, що життя людини на Землі є найбільшою цінністю і, що вона значно багатіша творчими поривами, ніж здається, але пориви ці перетворюються саме в творчість лише у тих, хто ними володіє змолоду» [1].

Багато публікацій П. А. Тутковського було присвячено питанням просвіти, освіти та виховання молоді: «Ніхто не буде заперечувати, що в навчально-виховній справі нікому не бажаний односторонній розвиток

молоді в школах, спрямування її розумових і духовних здібностей в один який-небудь бік, всупереч іншим. В той час саме це ми спостерігаємо в навчальних закладах як у нас, так і за кордоном, – це надзвичайна перевага чисто книжної освіти, ізольованої від конкретного світу й дійсності... Школа забалакує учнів і молодь, яка навчається, що є далеким від дійсної уяви. Все це не має бути для майбутніх громадян і громадських діячів. Теперішня школа плодить верхоглядів, що згодом приведе до небажаних результатів» [3].

Серед українських вчених-просвітників почесне місце посідає Іван Пулюй. Він порушував загально-філософські проблеми наукового пізнання, показав зв'язок між природничою діяльністю і духовним життям, між етикою і мораллю: «Сей закон, що сила не пропадає, має загальне значення. Він править не тільки фізичним, але також моральним світом. І в моральному світі діє сила правди на людський розум з такою повнотою, з якою Сонце притягає Землю, або атом діє на атом» [2].

Вивчаючи протоколи засідань товариств, архівні матеріали, бачимо ту колосальну організаційну просвітницьку та педагогічну діяльність, яка є взірцем для нас. У нинішніх умовах поглиблення демократичних процесів в нашій країні та у зв'язку з розбудовою Української держави на загальноєвропейських, високогуманних цінностях, є сенс говорити про необхідність переосмислення досвіду педагогічної і просвітницької діяльності науково-природничих товариств та його залучення до обігу в освітньому просторі сучасної України.

Список використаних джерел:

Де-Метц Г. Гармония жизни и школы / Г. Де-Метц // Университетские известия. – 1918. – № 11–12.

Пулюй І. Нові і перемінні звізди / І. Пулюй. – Відень : З друкарні Адольфа Гольцгаузена, 1905. – 122 с.

Тутковский П. А. О школьных экскурсиях / П. А. Тутковский // Киев, слово. – 1893. – № 1989.